

УДК 930:929Афанасьєв]:327(091)(410.1:415)”11/164”
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4983>

АНГЛО-ІРЛАНДСЬКІ ВІДНОСИНИ XII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. У ТВОРЧОСТІ ГЕОРГІЯ АФАНАСЬЄВА (1848–1925)

Сергій ЛИМАН

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
катедра світової політики, дипломатії та туристичного бізнесу
майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022
e-mail: s.lyman@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0003-0371-7181

У статті розглядається дослідження складного комплексу англо-ірландських відносин відомого ученого, публіциста, політика, дипломата, міністра закордонних справ Української Держави Георгієм Афанасьєвим (1848–1925). Незважаючи на те, що він відомий в історіографії як фахівець з історії Франції доби “Старого режиму”, йому вдалося всебічно висвітлити причини, етапи, наслідки англійських завоювань Ірландії. У статті доведено, що Г. Афанасьєв першим в українській історіографії звернувся до минулого Ірландії та сутності англо-ірландських відносин доби Середньовіччя і раннього Нового часу і зробив висновки, які залишаються актуальними і сьогодні. Ці оцінки вченого відображені у збірнику публічних лекцій “Долі Ірландії” (1887–1888) та узагальнюючій праці “Історія Ірландії” (1907). На думку Г. Афанасьєва хвилі завоювань Ірландії англійцями з 1169 р. мали значні негативні політичні, мовні, конфесійні, економічні наслідки для місцевого населення і впливали на міжнародні відносини в Західній Європі. Як представник історіософії позитивізму Г. Афанасьєв відстоював тезу про багатофакторність історичного процесу і слушно вважав, що “ірландське питання” – явище, яке складалося з комплексу економічних, національних, політичних, релігійних та інших відносин. Головні висновки Г. Афанасьєва підтверджені в наш час британськими та ірландськими істориками. Аналіз, викладений у пропонованій статті, вивчення досвіду цих двосторонніх відносин матиме значення для вироблення відповідних стратегій міжнародних взаємодій для інших держав, зокрема України.

Ключові слова: Георгій Афанасьєв, Ірландія, Англія, міжнародні відносини, завоювання, колонізація, середні віки.

У сучасній європейській історіографії традиційно підкреслюється інтенсивність англо-ірландських конфліктів упродовж останніх восьми століть¹. Перші п’ять із них – до середини XVII ст. – містять ключові події, пов’язані із поступовим завоюванням Ірландії Англією, колонізацією, перерозподілом земельної власності, культурно-мовною боротьбою, спробами поширити насильницькими засобами англіканську Реформацію тощо². Досвід боротьби ірландців проти вторгнень і асиміляторської політики англійців привертав увагу багатьох європейських дослідників вже на стадії становлення медієвістики як окремої галузі європейської науки. В Україні першим за часом дослідником англо-ірландських відносин був визнаний фахівець в галузі всесвітньої історії, публіцист, фінансист, дипломат Георгій Омелянович Афанасьєв (1848–1925).

Вивчення Георгієм Афанасьєвим англо-ірландських відносин у XII – першій половині XVII ст. ще ніколи не розглядалося в межах окремої наукової публікації. В українській історіографії останніх часів зверталася увага на його внесок у дослідження французької історії нового часу та його політичну діяльність, зокрема на чолі міністерства закордонних справ Української Держави гетьмана П. Скоропадського³. Разом з тим в деяких публікаціях вітчизняних науковців О. Казакевича⁴, Ю. Капаруліна⁵, Г. Стрельського⁶ у переліку надрукованих Г. Афанасьєвим робіт згадуються назви його робіт “Долі Ірландії” та “Історії Ірландії”. У межах кандидатської дисертації “Медієвістика в

¹ Mauricio Metri, “Anglo-Irish Relations from a Historical and Geographical Perspective”. *Revista da Escola de Guerra Naval*, № 6(11) (2017): 41; *The Cambridge History of Ireland: Volume 1, 600–1550* by Brendan Smith (Editor), Thomas Bartlett (Editor). (Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2018), 156.

² Clare Downham, *Medieval Ireland. Cambridge Medieval Textbooks*. (Cambridge: Cambridge University Press.2018), 2; Sean J. Connolly. *Contested island : Ireland, 1460-1630*. (Oxford ; New York : Oxford University Press. 2007), 2.

³ Віктор Матвієнко, “Афанасьєв Георгій Омеляновичо. *Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т., Том 1* (Київ, 2004), 78.

⁴ Ольга Казакевич, “Мовна асиміляція корінних народів Британських островів у XIX ст.о. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, Вип. 48 (2017), 285.

⁵ Юрій Капарулін, “Георгій Афанасьєв (1848–1925): нариси біографії і наукової творчості”. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, Вип. 1 (2) (2015), 138.

⁶ Геннадій Стрельський, “Г. О. Афанасьєв – дослідник всесвітньої історії, громадський, державний діяч України. *Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М. Ф. Александри та А. Ф. Трубайчука : Матеріали наукової конференції. 8 грудня 2011 р. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова*. (Київ, 2012), 171.

Україні в кінці XIX – на початку XX ст. (1880–1917)” зміст цих робіт контекстно розглядав С. Лиман, але як досягнення українських науковців, що підготували узагальнюючі праці зі середньовічного минулого окремих європейських країн⁷.

Тому *мета* пропонованої статті – дослідити публікації Г. Афанасьєва, присвячені англо-ірландським відносинам у XII – першій половині XVII ст. і з’ясувати як його висновки корелюються із твердженнями сучасних дослідників з цієї тематики. Методи, які застосовувалися для досягнення мети дослідження: історико-порівняльний аналіз, систематизація та узагальнення, ретроспективний метод.

Георгій Омелянович Афанасьєв народився 28 лютого 1848 р. в місті Уфа у дворянській родині. За сімейною традицією його батько був військовим. Його розповіді про службу, зокрема під час тривалої Кавказької війни багато в чому сформували тяжіння Георгія до історії. Він закінчив Оренбурзьку гімназію (1865), історико-філологічний факультет Новоросійського (Одеського) університету (1869) і два роки перебував магістрантом для підготовки до професорського звання по кафедрі всесвітньої історії (1870–1872)⁸. Його факультетськими вчителями були відомий славист В. Григорович і авторитетний фахівець у галузі історії філософії Р. Орбінський⁹. Тривалий час Г. Афанасьєв активно займався журналістикою, викладав історію у Маріїнській жіночій гімназії, гімназії Гауеншильд, інших середніх навчальних закладах Одеси, а від 1879 р., потім після перерви – з 1884–1885 н. р. він був приват-доцентом цієї кафедри і читав лекції з нової історії¹⁰. У 1888–1890 рр. Г. Афанасьєв перебував у дворічному науковому закордонному відрядженні, мешкав у Парижі, працював у бібліотеках та архівах французької столиці.

Своєю науковою спеціалізацією молодий вчений обрав історію Франції доби “Старого режиму”. Після ретельних наукових розвідок Г. Афанасьєв захистив магістерську (“Головні моменти міністерської діяльності Тюрго”, 1884) та докторську дисертації (“Умови хлібної торгівлі у Франції в XVIII ст.”, 1892)¹¹ завдяки чому отримав значне визнання у сучасній йому науці. Відомо, що його праці з історії Франції навіть видавалися французькою мовою.

Після звинувачень влади у зв’язках Г. Афанасьєва з революціонерами-емігрантами йому заборонили викладати у навчальних закладах. В цих умовах він присвятив себе фінансовій діяльності. За рекомендацією впливового політика Сергія Вітте Г. Афанасьєв отримав посаду директора Товариства взаємного кредиту, у 1896–1918 рр. був управителем відділення Державного банку в Києві, але його увагу продовжували привертати наукові розвідки й публіцистика¹².

Після багатьох років керівництва Державним Банком Г. Афанасьєв почав активно займатися політикою. У травні 1918 року Павло Скоропадський запросив Г. Афанасьєва до уряду Української Держави державним контролером, а з 14 листопада останній отримав посаду міністра закордонних справ. Таке призначення відразу після поразки Німеччини у Першій світовій війні і підписання Комп’єнського перемир’я відображало істотні зміни у світовій політиці, посилення країн Антанти. З іншого боку зв’язки багатьох членів гетьманського уряду з Німеччиною апріорі викликали гострі сутички між ними та франкофоном Г. Афанасьєвим. П. Скоропадський у “Спогадах” відверто зізнавався у значних геополітичних розбіжностях з останнім, коли той очолював зовнішньополітичне відомство Української Держави¹³. “Новим міністром закордонних справ був Афанасьєв, професор, найпопулярніша у Києві людина, з величезною ерудицією, він мав один величезний недолік – був занадто старий. Я пам’ятаю таку сцену: я бачив, що справа йде погано, і відчував, що Entente-а (так в тексті – С.Л.) навіть в особі Ено (французького консула в Одесі – С.Л.) не прийде до нас до Києва... Але Афанасьєв на реальну обстановку мало звертав уваги і найрішуче доводив, посилаючись

⁷ Сергій Лиман, *Медієвістика в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. (1880–1917): Дисертація... кандидата історичних наук.* (Харків, 1993), 122–123.

⁸ Там само, 257.

⁹ Юрій Капарулін, “Георгій Афанасьєв (1848–1925): нариси біографії і наукової творчості. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*, Вип. 1 (2) (2015), 136.

¹⁰ Сергій Лиман, *Медієвістика в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. (1880–1917): Дисертація... кандидата історичних наук.* (Харків, 1993), 244.

¹¹ Геннадій Стрельський, “Г. О. Афанасьєв – дослідник всесвітньої історії, громадський, державний діяч України. *Всесвітня історія очима українських істориків, присвячена науковому і педагогічному доробку фундаторів кафедри, професорів М. Ф. Александри та А. Ф. Трубайчука : Матеріали наукової конференції. 8 грудня 2011 р. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.* (Київ, 2012), 170–171.

¹² Павло Скоропадський, *Спогади (кінець 1917 – грудень 1918).* (Київ–Філадельфія [б.в.], 1995), 372.

¹³ Там само, 268.

на аргументи, на які справжній реальний політик не повинен був посилаюся, що я помиляюся, так кожен і залишився при своїй думці. У нього була якась сліпа віра в те, що Entente-а повинна нас усіх врятувати... Йому було дуже важко в міністерстві”¹⁴.

Незважаючи на гострі зіткнення з прихильниками продовження прониімецької зовнішньої політики, Г. Афанасьєв всіляко намагався змінити зовнішньополітичний курс України та укласти союз із країнами Антанти. Але падіння Української Держави та похилий вік поставили крапку на його активній політичній діяльності. У 1919–1920 рр. Г. Афанасьєв мешкав в Одесі, після чого емігрував до Королівство сербів, хорватів та словенців. Там до смерті у 1925 р. Г. Афанасьєв був професором історії на філософському факультеті Белградського університету¹⁵.

Попри те, що Георгій Афанасьєв відомий в історіографії як фахівець з історії Франції доби “Старого режиму”, частину творчості він присвятив історії Ірландії, її відносинам з Англією, зокрема доби Середньовіччя і раннього Нового часу. Загальні контури історії англо-ірландських відносин учений окреслив у серії публічних лекцій “Доли Ірландії” (1887–1888), але найповніше цю тему було розкрито в узагальнюючій праці “Історія Ірландії” (1907), що увійшла до відомої серії “Історія Європи за епохами та країнами”.

Цей інтерес до минулого невивченої у вітчизняній науці країни Г. Афанасьєв пояснював впливом “ірландського питання”, що значно загострилося на зламі XIX–XX ст. Виходячи з позитивістської тези про багатофакторність історичного процесу, Г. Афанасьєв вважав, що “ірландське питання” – складне явище, яке складалося з комплексу економічних, національних, політичних, релігійних та інших відносин¹⁶. В залежності від Англії, – вказував він, – “знаходиться народ, в якому ми знаходимо таку прірву страждань, що тягнуть у свою чергу безодню ворожнечі та ненависті до його поневолювачів”¹⁷.

Добою виникнення цього “ірландського питання” дослідник слушно вважав Середньовіччя¹⁸. Він визнавав, що внутрішні чвари в Ірландії у другій половині XII ст. давали зручний привід для втручання в її справи англо-нормандських військ на чолі з Генріхом II Плантагенетом¹⁹. При цьому дипломатичну підтримку завойовникам надав римський папа англійського походження Адріан IV. Генріх II звернувся до папи з дипломатичним посланням, щоб отримати згоду на вторгнення. “Наскільки можна судити з папської відповіді, – вказував Г. Афанасьєв, – король мотивував своє прагнення опанувати цю країну бажанням укоренити там “справжнє” християнство”²⁰. Тому перше завоювання Ірландії у 1169–1172 роках тривало під гаслами поширення “справжнього” християнства і підпорядкування напіввизичницької ірландської церкви римському папі. Як доводив Г. Афанасьєв, “вторгнення це має спочатку нормальний характер завоювання країни задля придбання нових володінь з новими доходами. Але незабаром воно ускладнюється під впливом подвійного опору ірландців”, – військово-політичного та національно-культурного²¹.

Це завоювання відбувалося в два етапи: перший етап – вторгнення у 1169 р. англо-нормандських лицарів в Ірландію на запрошення Дермота Макмурроу, короля Лейнстеру, відстороненого представниками інших ірландських кланів від влади. Другий етап – вторгнення у 1172 р. короля Генріха II з великою армією, що призвело до захоплення міста Дублін і створення Лордства Ірландії як частини Анжуйської імперії²². Те, що англійські барони розпочали завоювання, “втрутившись у боротьбу тамтешніх кланів”²³ і “прибули на запрошення”²⁴ визнається й у сучасних працях, зокрема

¹⁴ Павло Скоропадський, *Спогади (кінець 1917 – грудень 1918)*, 316.

¹⁵ Сергій Лиман, *Медієвістика в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. (1880–1917): Дисертація... кандидата історичних наук.* (Харків, 1993), 257.

¹⁶ Георгій Афанасьєв, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 76; Георгій Афанасьєв. *История Ирландии.* (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 3–5.

¹⁷ Георгій Афанасьєв, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 73–74.

¹⁸ Георгій Афанасьєв, *История Ирландии.* (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 15, 305.

¹⁹ Ibidem, 16, 305.

²⁰ Ibidem, 16.

²¹ Ibidem, 305.

²² Ibidem, 18–19.

²³ *Medium aevum. Середні віки. Підручник з історії середніх віків для історичних факультетів університетів. За редакцією професора Л. Войтовича.* (Львів: Тріада плюс, 2010), 262.

²⁴ *The Cambridge History of Ireland: Volume 1, 600–1550* by Brendan Smith (Editor), Thomas Bartlett (Editor). (Cambridge New York: Cambridge University Press, 2018), 156.

з історії Ірландії. При цьому автори новітніх досліджень справедливо вказується на те, що “загарбники Ірландії дванадцятого та тринадцятого століть самі були продуктом раннього вторгнення в Англію герцога Вільгельма Нормандського 1066 року”. Проте визнається, що “люди, які вторглися до Ірландії наприкінці дванадцятого століття, ідентифікували себе як “англійці”, тому що вони довгий час вважали себе частиною політичного співтовариства Англії”²⁵.

Г. Афанасьєв визнає військову перевагу англійської армії з кращим, ніж в ірландців, озброєнням та спорядженням²⁶. Попри це збройний опір ірландців мав масовий характер, а влада англійців навіть у захоплених ними східних регіонах Ірландії була нестійкою²⁷. Незважаючи на окремі військові успіхи Генріха II Плантагенета, за Річарда I Левове Серце військовий опір ірландців спалахнув з новою силою. Г. Афанасьєв вважав, що початковий успіх цих війн пов’язаний з енергійною діяльністю Катала Кробдерга, сина правителя королівства Коннахт Руайдрі (Рорі) О’Коннора (у Афанасьєва – “Родеріка О’Коннора” – С.Л.). Катал розгромив у кількох битвах англійців, після чого новий король Англії Джон Безземельний вторгся до Ірландії на чолі великого війська²⁸.

Г. Афанасьєв слушно вказав на те, що посилення англійських баронів за рахунок присвоєння собі ірландських трофеїв і земель викликало занепокоєння королівського уряду Англії, оскільки загрожувала ослабленню королівської влади: “Так, наприклад, коли могутність одного з синів Стронгбоу Річарда здалася небезпечною Генріху II (помилка Г. Афанасьєва, насправді Генріху III – С.Л.), наступнику Джона Безземельного, він підбурював проти нього інших баронів, пообіцявши їм землі могутнього Річарда”²⁹. Традиційно сильна королівська влада в Англії не могла допустити зростання феодального сепаратизму.

Розглядаючи національно-політичні суперечності між двома сторонами багатостолітнього конфлікту, вчений не тільки наводив приклади з історії збройних зіткнень і спроб насильницької колонізації англійцями Ірландії, але й звертав увагу на складну проблему асиміляції та культурного взаємовпливу двох народів³⁰. Відомо, і це традиційно визнається британською історіографією, що з XII ст. у суспільній свідомості англійців панувало сприйняття ірландців, а також шотландців та валлійців як варварів³¹. Але у сучасній історіографії Сполученого королівства спростовується уявлення про середньовічну Ірландію як відсталу країну, в якій позитивні культурні, соціальні та економічні зміни відбулися лише завдяки зовнішнім, передусім, англійським вторгненням та завоюванням³².

Свою тезу про те, що ірландці до англо-нормандського завоювання і в перші століття після нього стояли на вищому, ніж англійці, щаблі культурного розвитку, Г. Афанасьєв підтверджував фактами про запозичення англійськими завойовниками ірландських звичаїв³³. Про це свідчив зміст Кілкеннійського статуту 1367 р.³⁴. Він забороняв англійцям говорити ірландською мовою, носити ірландський одяг, брати ірландське ім’я чи прізвище, одружуватися з ірландцями, навіть слухати пісні ірландських бардів, музикантів, казкарів³⁵. У всіх, хто порушував цей закон, конфіскували землі, маєтки та титули³⁶. На думку Г. Афанасьєва, “ми маємо тут справу не з підпорядкуванням ірландців норманської культурі, а скоріш із явищем зворотним, тобто, з кельтизацією англійців”³⁷. Так само значення Кілкеннійського статуту 1367 р. оцінюється й в сучасній англомовній історіографії³⁸.

²⁵ *The Cambridge History of Ireland: Volume 1*, 156.

²⁶ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 17.

²⁷ *Ibidem*, 18–19.

²⁸ *Ibidem*, 21.

²⁹ *Ibidem*, 22.

³⁰ *Ibidem*, 20.

³¹ John B. Gillingham. *The English in the Twelfth Century: Imperialism, National Identity and Political Values*. (Woodbridge: The Boydell Press, 2000), 2.

³² Clare Downham, *Medieval Ireland. Cambridge Medieval Textbooks*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2018). 2.

³³ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции. Записки императорского Новороссийского университета”, Том. 46. (Одесса. 1888), 77.

³⁴ *Ibidem*, 76.

³⁵ *A Statute of the Fortieth Year of King Edward III., enacted in a parliament held in Kilkenny, A.D. 1367, before Lionel Duke of Clarence, Lord Lieutenant of Ireland*. URL: <https://celt.ucc.ie/published/T300001-001/>

³⁶ Георгий Афанасьев. *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 24–25.

³⁷ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 77.

³⁸ Tony Crowley, *The Politics of Language in Ireland, 1366-1922: A Sourcebook*. (New York: Routledge, 2000). 256 p.

Разом з тим, Г. Афанасьєв слушно звернув увагу, що Генріх III у 1217 р. поширив на Ірландію дію Великої хартії вольностей, “хоча і з деякими змінами”³⁹, а Едуард I у 1295 р. не лише заснував ірландський парламент, але й намагався “зрівняти у правах ірландців з англійцями”, оскільки вважав необхідним зближення двох народів “шляхом введення загальних установ”⁴⁰. Наміри Едуарда I викликали з боку англійських баронів Ірландії шалений спротив, завдяки чому протиріччя між завойовниками та ірландцями ще більш посилювалися.

Незважаючи на постійно висловлювану симпатію до ірландців, Г. Афанасьєв слушно зазначав: вони практично не використовували для відродження незалежності можливості, які з’явилися в XIV–XV ст. – Столітню війну та Війну Червоної та Білої Троянд, що поглинули масу військових та фінансових ресурсів Англії. “Для Англії, що відволікається зовнішніми та внутрішніми заворушеннями, настали часи несприятливі для розширення свого панування, й Ірландія аж до кінця XV ст. залишається незалежною”⁴¹. Відомо, і про це повідомляв Г. Афанасьєв, що тільки східна частина Ірландії знаходилася на той час в руках англійців⁴². “Але відсутність єдності, слабкість активної енергії і, головне, відсутність вождя, все це зробило те, що майже піввіковий історичний момент був пропущений ірландцями безповоротно”⁴³.

Новий етап англо-ірландських відносин Г. Афанасьєв пов’язував із правлінням Генріха VII (1485–1509), за якого “Ірландія підпорядковується англійським королям, зберігаючи за собою автономію”⁴⁴.

Науковець був сучасником історіософських новацій в історичній науці, в якій перемагав позитивізм з його багатofакторним тлумаченням історичного процесу. Серед цих факторів вчені кінця XIX – початку XX ст. велике значення приділяли вивченню економічних відносин. Як представник позитивізму Г. Афанасьєв не стояв осторонь досліджень цих явищ в ірландській історії. В економічних суперечностях між англійцями та ірландцями чільне місце Г. Афанасьєв відводив відмінностям форм земельної власності: якщо господарською одиницею англійців був манор, то в ірландців земля вважалась власністю цілого племені, і вона лише перебуває у користуванні його окремих членів⁴⁵.

Ще одним суттєвим елементом, який зумовив протистояння двох народів, Г. Афанасьєв слушно вважав Реформацію⁴⁶. Реформація значно загострила міжнародні відносини в Європі в цілому. В сучасній ірландській історіографії визнається, що на відміну від деяких країн континенту в Ірландії у XVI ст. не було занепаду католицької Церкви, політика Тюдорів в Ірландії ставала “все більш мілітаристською та експансіоністською”, зокрема в релігійній сфері, проте без підтримки місцевого ірландського населення реформація Єлизавети зазнала краху⁴⁷. Підтримку ірландським католикам намагалася надавати Іспанія. Сучасні українські автори наголошують на тому, що експансія протестантської Англії в Ірландію викликала в Іспанії обурення: “Ще в 1541 р. Генріх VIII оголосив себе королем Ірландії, англійські війська грабували країну... Єлизавета I продовжила цю політику батька”⁴⁸.

Майже за сто років до цих тверджень схожі висновки робив Г. Афанасьєв. “Існує думка, що давно склалася, – вказував учений, – ніби фанатизм і нетерпимість властиві католикам і що, навпаки, широка терпимість і повага до свободи совісті і релігії притаманні протестантизму”. В Ірландії, доводив він, – ми бачимо іншу ситуацію: там переслідували католиків, а це гноблення здійснювали протестанти⁴⁹.

³⁹ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 22–23.

⁴⁰ *Ibidem*, 23.

⁴¹ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 77.

⁴² *Ibidem*, 78.

⁴³ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 25.

⁴⁴ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 78.

⁴⁵ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 4–5.

⁴⁶ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 78; Георгий Афанасьев. *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 306.

⁴⁷ Henry A. Jefferies, *The Irish Church and the Tudor Reformations Hardcover*. (Dublin: Four Courts Press, 2010), 2.

⁴⁸ Сергій Лиман, Анатолій Парфінченко, *Історія міжнародних відносин та дипломатії (довестфальська доба) : навчальний посібник*. (Суми: Університетська книга, 2024), 636.

⁴⁹ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 3.

“Обурення проти нововведень було тим сильніше, що з ними разом були застосовані акти насильства проти католиків і предметів їх вірувань та релігійного шанування”⁵⁰. Такі заходи англійського уряду закономірно призвели до загострення збройної боротьби проти англійців.

За підрахунками Г. Афанасьєва, у XVI столітті спалахнуло сім повстань ірландців проти англійців⁵¹. Разом з тим дослідник слушно розглядав їх у контексті загальноєвропейської боротьби між католиками та протестантами, що охопила другу половину XVI ст.

Першим з повстань ірландських католиків Г. Афанасьєв вважав повстання в Ольстері у 1539 р. на чолі з О’Нілом⁵². Насправді ще за п’ять років до цього майже одночасно з прийняттям Акта про супрематію (1534) спалахнуло повстання на чолі з Томасом Фіцджеральдом графом Кілдером (“Шовковим Томасом”). Це повстання в сучасній історіографії оцінюється як “виклик Генріху VIII”⁵³. “Шовковий Томас” був католиком і сподівався на підтримку з боку католиків Англії, але марно.

Разом з тим, Г. Афанасьєв вказував на те, що релігійний чинник в деяких випадках ставав ще більш важливим, ніж національний. Так, наприклад, під час повстання в Ленстері за правління Едуарда VI (1547–1553) ірландським повстанцям співчував англієць-католик архієпископ Кромер, повстанці намагалися створити міжнародну коаліцію з Францією, проте зазнали поразки. Але в цілому під час придушення повстань англійці “діяли без розбору засобів”. Так, наприклад, під час репресій у 1601 р. провінція Манстер була розорена і там загинуло 30 тис. жителів⁵⁴.

Втім Г. Афанасьєв визнавав, що Реформацію в Ірландії завойовники поширювали поступово, “спочатку рух релігійний не мав великого значення”⁵⁵. Прихильники Реформації стали діяти більш агресивно за часів правління Єлизавети I (1558–1603). За Статутом 1560 р. “супрематія короля у справах церкви визнавалася всіма безумовно, і кожен хто визнавати якусь іноземну супрематію (папи) карається вперше – позбавленням майна, а у другому випадку – смертю. Природно, що за таких умов ворожнеча ірландців до англійців ставала все сильнішою і сильнішою, а також паралельно з цим сильнішим і напруженішим ставало прагнення їх до національної незалежності”⁵⁶. В сучасній історіографії услід за Г. Афанасьєвим беззаперечно визнається, що “великий релігійний розкол Реформації вніс ще одне джерело конфлікту до Ірландії, розділивши населення на два ворожі табори”⁵⁷.

Г. Афанасьєв вважав перемогу Реформації в Англії справжньою трагедією ірландського народу. У релігійних переслідуваннях ірландців з часів Єлизавети I науковець убачав не тільки церковне, але й політичне підґрунтя. Такий підхід відбивав поширену в історіографії кінця XIX – початку XX ст. тенденцію до відмови від зображення конфесійної сутності Реформації. Переважали позитивістські багатофакторні підходи. Серед них – економічні, соціальні, політичні аспекти Реформації. Ці аспекти відбивалися у подальших діях англійської влади. Як підкреслював Г. Афанасьєв за короля Якова I Стюарта (1603–1625) “створюється план систематичної колонізації Ірландії англійськими землевласниками”⁵⁸.

Праці Г. Афанасьєва були першими в історіографії України спробами звернутися до минулого Ірландії та сутності англо-ірландських відносин доби Середньовіччя і Раннього нового часу. Попри те, що Г. Афанасьєв відомий в історіографії як фахівець з історії Франції доби “Старого режиму”, йому вдалося об’єктивно висвітлити причини, етапи, наслідки англійських завоювань Ірландії у збірнику публічних лекцій “Долі Ірландії” (1887–1888) та узагальнюючій праці “Історія Ірландії” (1907) з відомої серії “Історія Європи за епохами та країнами”. Прихильник провідної на той час позитивістської методології Г. Афанасьєв відстоював тезу про багатофакторність історичного процесу і слушно вважав, що “ірландське питання” – складне явище, яке складалося з комплексу економічних,

⁵⁰ Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 32.

⁵¹ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 79.

⁵² Георгий Афанасьев, *История Ирландии*. (Санкт-Петербург: Типография Акционерного общества Брокгауза и Ефрона, 1907), 33.

⁵³ Laurence McCorry. *The Revolt of Silken Thomas: A Challenge to Henry VIII*. (Topics in Modern Irish History). (Dublin: Wolfhound Press), 1–2.

⁵⁴ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса. 1888), 79–80.

⁵⁵ Ibidem, 78.

⁵⁶ Ibidem, 79.

⁵⁷ Sean J. Connolly, *Contested island: Ireland, 1460–1630*. (Oxford ; New York : Oxford University Press. 2007), 2.

⁵⁸ Георгий Афанасьев, “Судьбы Ирландии. Публичные лекции”. *Записки императорского Новороссийского университета*, Том. 46. (Одесса, 1888), 81.

національних, політичних, релігійних та інших відносин. Він слушно доводив, що тривалі завоювання Ірландії англійцями з 1169 р. мали значні наслідки для місцевого населення, впливали на міжнародні відносини в Західній Європі, а спроби колонізації, перерозподілу земельної власності, жорстокі придушення народних повстань, масові знищення мешканців та насильницьке поширення протестантизму визначили гостроту цього “ірландського питання” на багато століть. Переважна більшість висновків Г. Афанасьєва відображала його прогресивні підходи до сутності досліджуваного явища і цілком корелюються з надбаннями сучасних європейських досліджень, присвячених історії англо-ірландських відносин XII – першої половини XVII ст.

ANGLO-IRISH RELATIONS FROM THE TWELFTH TO THE FIRST HALF OF THE SEVENTEENTH CENTURY IN THE SCHOLARSHIP OF GEORGIY AFANASIEV (1848–1925)

Serhiy LYMAN

V. N. Karazin Kharkiv National University
Department of World Politics, Diplomacy and Tourism Business
Svobody sq., 6, Kharkiv, Ukraine, 61022
e-mail: s.lyman@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0003-0371-7181

The article examines the study of the complex set of Anglo-Irish relations by the renowned scholar, publicist, politician, diplomat, and future Minister of Foreign Affairs of the Ukrainian State, Heorhiy Afanasyev (1848–1925). Although Afanasyev is known in historiography primarily as a specialist on the history of France during the L’Ancien Régime, he successfully offered a comprehensive account of the causes, stages, and consequences of the English conquest of Ireland.

The main argument of the article is that H. Afanasyev was the first in Ukrainian historiography to address Ireland’s past and the nature of Anglo-Irish relations in the Middle Ages and the Early Modern period, formulating conclusions that remain relevant today. His assessments are reflected in the collection of public lectures *The Fate of Ireland* (1887–1888) and in the general work *History of Ireland* (1907).

The purpose of this article is to examine Afanasyev’s publications devoted to Anglo-Irish relations from the twelfth century to the first half of the seventeenth century and to investigate how his conclusions align with the perspectives of modern researchers on this topic. The methods used to achieve this research objective include historical and comparative analysis, systematization and generalization, and the retrospective method.

According to Afanasyev, successive English conquests of Ireland beginning in 1169 had significant political, linguistic, religious, and economic consequences for the local population, while also influencing international relations in Western Europe. In analyzing the national and political contradictions between the two sides in this centuries-long conflict, Afanasyev not only provided examples of armed clashes and efforts at forcible colonization by the English, but also highlighted the complex problem of assimilation and cultural interaction between the two peoples. He supported his thesis—that the Irish prior to the Anglo-Norman conquest, and in the first centuries following it, stood at a higher level of cultural development than the English—by citing evidence of the English conquerors borrowing Irish customs.

As a representative of the positivist school of historiography, Afanasyev defended the thesis of the multifactorial nature of historical processes and argued, with good reason, that the “Irish question” was a complex phenomenon encompassing economic, national, political, religious, and other interrelated dimensions. The main conclusions of Afanasyev have been confirmed by British and Irish historians to this day.

The analysis presented in this article, together with the study of both the positive and negative experiences of these bilateral relations, will be valuable for the development of effective strategies of international interaction for other states, including Ukraine.

Keywords: Heorhiy Afanasyev, Ireland, England, international relations, conquest, colonization, Middle Ages.

REFERENCES

- A Statute of the Fortieth Year of King Edward III., enacted in a parliament held in Kilkenny, A.D. 1367*, before Lionel Duke of Clarence, Lord Lieutenant of Ireland, <https://celt.ucc.ie/published/T300001-001/> (in English)
- Afanasev, Georgij. “Sudby Irlandii. Publichnye lekicii. *Zapiski imperatorskogo Novorossijskogo universiteta*. Odessa. 1888. Volume. 46: 73–160. (in Russian)
- Afanasev, Georgij. *Istoriya Irlandii*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Akcionernogo obshestva Brokgauza i Efrona, 1907, 312. (in Russian)
- Connolly, Sean J. *Contested Island: Ireland, 1460-1630*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2007, 426. (in English)
- Crowley, Tony. *The Politics of Language in Ireland, 1366–1922: A Sourcebook*. New York: Routledge, 2000, 256. (in English)
- Downham, Clare *Medieval Ireland*. Cambridge Medieval Textbooks. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, 410. (in English)
- Gillingham, John B. *The English in the Twelfth Century: Imperialism, National Identity and Political Values*. Woodbridge: The Boydell Press, 2000, 316. (in English)

- Jefferies, Henry A. *The Irish Church and the Tudor Reformations Hardcover*. Dublin: Four Courts Press, 2010, 302. (in English)
- Kaparulin, Yurii. “Heorhii Afanasiev (1848–1925): narysy biohrafii i naukovoï tvorchoſtio”. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Serii: Istorii. 2015, Issue 1(2): 135–141. (in Ukrainian)
- Kazakevych, Olha. “Movna asimiliatsiia korinnykh narodiv Brytanskykh ostroviv u XIX st.” *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2017, Issue 48: 283–286. (in Ukrainian)
- Lyman, Serhii. *Mediievistyka v Ukraini v kintsy XIX – na pochatku XX st. (1880–1917): Dysertatsiia... kandydata istorichnykh nauk*. Kharkiv, 1993, 346. (in Ukrainian)
- Lyman, Serhii. Parfīnenko, Anatolii. *Istoriiia mizhnarodnykh vidnosyn ta dyplomatii (dovestfalska doba): navchalnyi posibnyk*. Sumy: Universytetska knyha, 2024, 700. (in Ukrainian)
- Matviienko, Viktor. “Afanasiev Heorhii Omelianovych”. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: U 2-kh t. / [Redkolehiiia.: L. V. Huberskyi (holova) ta in]*. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004. Volume 1, 78. (in Ukrainian)
- McCorristine, Laurence. *The Revolt of Silken Thomas: A Challenge to Henry VIII*. (Topics in Modern Irish History). (Dublin: Wolfhound Press), 176. (in English)
- Medium aevum. Seredni viky*. Pidruchnyk z istorii serednikh vikiv dlia istorichnykh fakultetiv universytetiv. Za redaktsiieiu profesora L. Voitovycha. Lviv: Triada plus, 2010, 511. (in Ukrainian)
- Metri, Mauricio. “Anglo-Irish Relations from a Historical and Geographical Perspective”. *Revista da Escola de Guerra Naval*. 2017. № 6(11): 41–62. (in English)
- Skoropadskyi, Pavlo: *Spohady (kinets 1917 – hruden 1918)*. Kyiv–Filadelfiia [b.v.], 1995, 493. (in Ukrainian)
- Strel'skyi, Hennadii. “H. O. Afanasiev – doslidnyk vsesvitnoi istorii, hromadskyi, derzhavnyi diiach Ukrainy”. *Vsesvitnia istoriia ochyma ukrainskykh istoriykiv, prysviachena naukovomu i pedahohichnomu dorobku fundatoriv kafedry, profesoriv M. F. Aleksandry ta A. F. Trubaichuka: Materialy naukovoï konferentsii*. 8 hrudnia 2011 r. Natsyonalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2012: 169–173. (in Ukrainian)
- The Cambridge History of Ireland: Volume 1, 600–1550* by Brendan Smith (Editor), Thomas Bartlett (Editor). Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2018, 680. (in English)